

АШИРБАЕВ ШЕРМАТ

гуманитарлық ғылымдар магистрі, оқытушы
Философия кафедрасы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МУРЗАГУЛОВА МЕЙРАМКУЛ

педагогика ғылымының магистрі, оқытушы
Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ТҮРҒЫСЫНАН ЗЕРТТЕЙ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ

Түйін. Шығыстың көрнекті философ ойшылы, адамзаттың екінші ұстазы саналатын Әбу-Насыр әл-Фарабидің шығармашылық тәуелсіз Қазақстанның рухани өміріндегі басымдыққа ие дүниелердің қатарынан орын алады. Отырарлық ортағасырлық ойшылдың жазып қалдырған ғылыми мұраларын өскелең ұрпақтың оқып игеруі жас азаматтардың биік тұлғалық болмысының қалыптасуына, бір жағынан, екінші жағынан жетілген, ізгілікті қоғам құруға мүмкіндік береді. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде өзі есімін иеленген ойшылдың философиялық ілімін жоғары мектептің инновациялық технологияларымен оқыту егемен Қазақстанның тұрақтылығының артуы мен нығаюын қамтамасыз ететін факторлардың бірі болып табылады. Мақалада әл-Фарабидің шығармашылығын зерттей оқытудың тәжірибелік жолдары, оларды жетілдіруге бағытталған әрекеттердің нақтылы мысалдары сөз болады. Философия мен ғылыми таным процесінде бірінші кезекті маңызды бар ақпаратты арышыл алу, соның нәтижесінде өзіндік ой, қорытынды тую өзектілігі жоғары мәселелерден саналады. Бұл мәселенің тиімді шешімін таба білу жоғары мектеп педагогикасы саласында еңбек ететін кадрлардың толассыз ізденістері мен еңбектерімен байланыстылығы кұман тудырмайды.

Түйінді сөздер: Педагогикалық технология, ақпараттық технология, инновациялық педагогика, философиялық теория, таным мәселесі, әл-Фарабидің философиялық мұрасы, сабақ игерудің тиімді жолдары, сыни ойлау, зерттей оқыту, ойлау операциялары, анализ, синтез, сапалы білім.

Резюме. Философское наследие видного восточного мыслителя и второго учителя человечества Абу Насыр аль-Фараби занимает особое место в духовном наследии современного Казахстана. Изучение и освоение творчества средневекового мыслителя из Отырара подрастающим поколением современности способствует становлению высокой личности, с одной стороны, и построению совершенного общества, с другой стороны. Обучение философского наследия аль-Фараби в национальном университете носящего его имя с применением инновационных технологий обучения в высшей школе является важнейшим фактором обеспечивающим устойчивость и развитие суверенного Казахстана. В статье рассматриваются практические примеры и пути совершенствования исследовательского обучения философского наследия Фараби в высшем учебном заведении. Умение отличать первостепенное от второстепенного, и выведение собственного заключения является важной задачей как философии так и научном познания. Решением этого вопроса занимаются педагогические кадры высшей школы.

Ключевые слова: Педагогическая технология, информационные технологии, инновационная педагогика, философская теория, когнитивная проблема, философское наследие аль-Фараби, эффективные способы обучения, критическое мышление, предварительное исследовательское обучение, мыслительные операции, анализ, синтез, качественное образование.

Summary. The philosophical heritage of a prominent Eastern thinker and second teacher of humanity, Abu Nasr al-Farabi, occupies a special place in the spiritual heritage of modern Kazakhstan. Studying and mastering the work of the medieval thinker from Otyrar by the younger generation of modernity contributes to the formation of a high personality, on the one hand, and the construction of a perfect society, on the other hand. Teaching the philosophical heritage of al-Farabi at the national university of his name with the use of innovative teaching technologies in higher education is the most important factor ensuring the stability and development of sovereign Kazakhstan. The article discusses practical examples and ways to improve research training of the philosophical heritage of Farabi in a higher educational institution. The ability to distinguish between primary and secondary, and deriving one's own conclusion is an important task of both philosophy and scientific knowledge. The pedagogical personnel of higher education are engaged in the solution of this question.

Key words: Educational technology, information technology, innovative pedagogy, philosophical theory, cognitive problem, al-Farabi's philosophical heritage, effective ways of learning, critical thinking, research training, mental operations, analysis, synthesis, quality education.

Әл-Фараби – ортағасырлық шығыс философиясындағы көрнекті тұлғалардың бір және бірегейі. Ғұламаның өмірі мен шығармашылығы шығыс елдерінің ғана емес, сонымен қатар бүкіл дүние жүзінің игі жетістіктерінен саналады. Есімінің толық атауы – Әбу-Насыр Мұхаммед Ибн Мұхаммед Ибн Тархан Ибн-Узлаг әл-Фараби ат-Турки. Фарабидің жасаған философиялық туындылары бүгінгі тәуелсіз қазақ елінің рухани өміріндегі басымдыққа ие дүниелерінің қатарынан орын алады.

2020 жыл – ортағасырлық отырарлық оқымысты, хәм ғұлама ойшыл Әбу-Насыр әл-Фарабидің 1150 жылдық мерейтойы мемлекеттік деңгейде ресми аталып өтуде. Мерейтойлық шараның орындалуы мен жүзеге асуының жауапкершілігі әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетіне жүктелгені жұртшылыққа белгілі. Бұл мәртебелі жауапкершілік аталған университет мамандарының – ғылыми және профессорлық-педагогтық құрамының зор жетістігі мен мақтанышы болып табылады.

әл-Фарабидің шығармашылығының бүгінгі заман талаптары тұрғысынан, оның кемшілігін және артықшылық ерекшеліктері қарастырылуы мен зерттелуі өскелең ұрпақтың санасы мен жадына оңтайлы ықпал ететін аса зор маңызды фактордан болып отыр. Және, айта кетерлік жайт, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ қабырғасында Отырар маңынан шыққан оқымыстының шығармашылығын зерттеу мен оқыту тек мерейтойлық шараның қарсаңында ғана емес, одан ондаған жыл бұрын қолға алынған шара болатын. Сол себептен де Фарабидің философиялық еңбектерін ортағасырлық оқымыстының есімін иеленген оқу ордасында оқыту бұрыннан қалыптасқан дәстүр және осы дәстүр оның өзге оқу ошақтарынан дараландырып тұрған басты ерекшелігі деп айта аламыз.

ҚазҰУ-де Әбу-Насыр Мұхаммед әл-Фарабидің шығармашылығына назар аудару, зейін қою кездейсоқ құбылыс емес еді. Шығыстық ойшылдың философиясын оқу оның түркі тектес ұлт өкілінің болуынан немесе оның қазіргі қазақ жерінің аумағынан шығу фактісіне орайластырылған дүние деп қарауға болмайды. Олай дейтініміз, ортағасырлық исламдық шығыс әлемінің ғылыми-шығармашылық кеңістігінде Орталық Азия мен Қазақстанның аумағынан шыққан тұлғалар аз болмаған. Профессор Ә. Дербісалиннің зерттеулерінде Ұлы даланың төсінен түлеп ұшқан шығармашыл жандардың қарасы көптеп табылған. Ә. Дербісалиннің «Қазақ даласының жұлдыздары» деп аталатын еңбегінде Әбу-Насыр әл-Фараби, Қожа Ахмет Йасауи, Жүсіп Баласағуни, Махмұд Қашқарилерден бөлек Әбу Ибраһим Исхақ әл-Фараби, Исмайыл әл-Жауһари әл-Фараби, Әлам ад-Дин әл-Жауһари, Ахмад әл-әл-Исфиджаби, Жамал ад-Дин Саид Туркістани, Хусам ад-Дин әл-Баршынғали, Шайхы баба Сығанақи және тағы да басқа ондаған оқымыстылардың аттары аталып, еңбектері оқырман назарына ұсынылады. [Ә. Дербісалин, 1995, 235 б.]

Алайда, әл-Фарабидің философиялық еңбектері, жасампаздық дүниелерінің деңгейі өзге оқымыстылардан оқ бойы озық, мазмұндық тұрғыда тұңғыық терең екені мойындалған ақиқат. Олай болатыны, Әбу-Насыр әл-Фараби өзінің шығармашылық жұмыстарында ислам дінін ұстанған мұсылман ретінде және Аристотельдің философиясымен сусындаған ойшыл ретінде ақиқат ұғымына жақын баруға тырысып-баққан бірегей оқымыстылардың бірі. Ақиқат, философиялық дүниетанымда да, исламдық танымда да – уақыт ағымына бағынбайтын, өткінші де, құбылмалы құбылыстарға, мазмұнсыз тіршілікке бой алдырмайтын, тұрақты да, мызғымас, сонымен қатар адам баласының болмысына аса қажет философиялық категория ретінде танылады. «Ақиқатты іздеудің ұлы жолы, сананың ғаламат зор қуатына сену философиялық білімнің алғы шарты ғана. Адам баласы өзін өзі құрметтеуі, сонымен қатар ол өзін әлдеқандай биік нәрсеге лайық екенін білуі және тануы тиіс. Соның өзінде де, рухтың ұлылығы мен қуаттылығы туралы биік ұстанымға ие болу жеткіліксіз. Ғаламның жасырынып тұрған негізі танымның ұлы ізденіс ұмтылысына қарсы тұра алмайды, ол (ғаламның жысырын негізі) танымның ұлы мақсатты ізденісіне өзінің барлық байлығын, өзінің тұңғыық терең табиғатын көрсетіп, одан рақат алуға жол ашуы тиіс» дейді Гегель [Гегель Г.В., 1929, Т.1. Ч.1, 16 б.].

Гегель өзінің «Философия ғылымдарының энциклопедиясы» деп аталатын шығармасында ақиқатты жайлы түсінікті былайша кеңейте сипаттай түседі: «Әрбір түсініктің өзіне тән нақты бір жақтылығы болады; сол себептен әрбір түсінік өзге түсінікке ауыспайды, ол өзінің өзге (жоғары деңгейдегі, авт.) түріне ауысады. Соңғы (өзгеріс, авт.) тағы да өзінің соңғы күйіне өзгереді, одан тағы да жоғары деңгейге – «(өзгермейтін, авт.) абсолюттік және толық ақиқатқа, өзін ойлай алатын идеяға жеткенге дейін өзгере береді» [Гегель Г.В., Энциклопедия ф.н., 1974, Т. 1, 419 б.]. Гегель өзінің бұл ойын Аристотельдің мен ойымен сәйкестендіре отыра, «ойлаудың ойлауы» деген тұжырым жасап, «Логиканың» биік шыңын көрсетеді.

Ақиқат ұғымы Аристотельдің ілімінде де жоғары, жаратушы (алғашқы қозғағыш) күш ретінде қарастырылады [Аристотель Сочинения, Т.1. 1975, 251б.]. Фарабидің тұжырымдарында да алғашқы

себеп—Жаратушы құдіретке барып саяды [Аль-Фараби Философские трактаты, 1972, 252 б.]. Фарабидің пайымдауында адам баласының шын бақыты да осынау ақиқатты білу, ақиқатқа ұмтылумен, яғни өмір бойы толассыз білім алу ұстанымымен сәйкестенеді. Адам баласының танымдық әрекеті ұлғайған сайын оның өмірінің ішкі мазмұны да, сыртқы сипаты да жақсара береді.

Отырарлық ортағасыр ойшылы Әбу-Насыр әл-Фарабидің тұлғалық келбетінің биік болуы оның ғылыми еңбектерінің мың жылдан астам уақыт ағымында оның қойған қатал сынынан өтіп келуі, жоғарыда айтып өткеніміздей, ақиқат, яғни танымның ең биік дәрежесімен байланыстылығында, тұтастығында. Оқымыстының шығармаларының бүгінгі күні де — ғылым мен техниканың, технологиялық үдерістердің қарыштап дамыған кезінде де адамзат баласының кәдесіне жарауы айтып отырған ойымыздың айқын дәлелі.

Ләззатты, яғни бақытты өмір сүру сүру барлық тірі жаратылыс иелерінің басты мұраты екендігін ескерсек, Фарабидің мазмұны терең, сапалық деңгейі биік те, жоғары болып келетін философиялық шығармаларымен танысу бүгінгі заманның азаматтарын да шын мәнісінде бақытты ғұмыр кешуге жол сілтейтін шара немесе құрал деп қарастыруымызға әбден болады. Фарабидің ілімінде, философиясында адам баласының бақыты тек таным мен білімнің, ғылымның арқасында ғана мүмкін болатын дара және жалғыз жол болып қала бермек. Оның басқаша болуы әсте мүмкін емес.

Отандық білім беру стратегиясы мен Әбу-Насыр әл-Фараби философиясының сабақтастығы

Сапалы білім беру Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді басымдыққа ие маңызды стратегиялық бағыттарынан болып саналады. Бұл жайт «Қазақстан 2050» ҚР мемлекеттік стратегиялық бағдарламасында және негізгі мемлекеттік құжаттарда айқын көрсетілген.

1999 жылдан бастап Қазақстан Республикасы ЮНЕСКО ның кеңесі бойынша білім берудің жаңа кезеңіне көшкені белгілі. Қазіргі кезде мемлекеттік білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы, сонымен қатар 2018-2022 жылдарға арналған Қазақстанның ұлттық экспорттық стратегиясы жүзеге асырылуда және ол 2025 жылға дейін ұзартылды. Мемлекеттегі білім беру саласын сапалы тұрғыда жақсарту мақсатында Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңына (2007; 2015) өзгертулер енгізілді.

Бүгінгі күні білім берудің педагогикалық механизмдері, дәлірек айтқанда, инновациялық технологиялары сапалы білімді игерудің ең тиімді және төте жолдарын айқындап келеді. Білім берудің инновациялық технологиялары сабақтың тақырыбын жан-жақты зерттеуге, кең диапазонда дерек көздерін іздеуге, табуға, талдауға және алынған мағлұматтардан тиімділігі жоғары қорытынды шығаруға мүмкіндік береді. Инновациялық педагогикалық технологиялар адамның бойындағы жасырын интеллектуалдық қабілет-мүмкіндіктерін оятуымен, білімді игерудің жан-жақты тетіктері мен механизмдерін іске қосуымен, мотивациялық, мақсаттық ұстанымдардың қуаттылығын артырумен ерекшеленеді.

«Әл-Фараби шығармаларын бүгінгі таңдағы инновациялық технологиялармен оқытудың ерекшелігі қандай болуы тиіс?» деген мәселе осы зерттеу мақаласы авторларының — ҚазҰУ Философия және саясаттану факультеті Философия, Педагогика және білім беру менеджменті кафедралары зерттеп-оқыту оқытушыларының құрамы алдына қойылған мәселе болғаны рас. Білім берудің теорияларына сүйене отырып алдын ала жасалған болжамдар мен жоспарлардың нәтижесінде қойылған мәселенің тетіктері, элементтері айқындалып, зерттеу процесіне ауысты.

Зерттеу процесі түсінікті болу үшін алдымен қысқаша теориялық принциптерге тоқталсақ. Педагогикалық технологияның педагогикалық методикадан айырмашылығы — соңғы алынатын нәтиже болып табылады. Педагогикалық методикада білім берудің соңғы нәтижесі негізгі объект болып табылмайды. Ол жағдайда педагог өзінің методикасымен, яғни өзінің эмпирикалық тұжырымдарымен жұмыс істей береді. Ал педагогикалық технологияда жағдай басқаша: педагог нақтылы нәтижеге бағытталған талап пен жоспар бойынша қимыл-әрекет жасайды [Қараев Ж. А., Кобдикова Ж. У. 2014, 31–33 б.]. Кейінгі кездері білім беру жүйесіне оқытудың инновациялық технологияларының кеңінен тартылуы осы мақсатпен түсіндіріледі. Педагогикалық технология сабақтың тақырыбы бір ғана оқытушының теорияны айтуымен немесе түсіндіруімен емес, оқытушы мен оқушының, яғни оқытушы мен студенттің бірге жұмыс істеуін, білім игеруін қарастырады. Педагогикалық инновациялық технология оқытушы мен студенттің бірігіп жұмыс істеуінің дамыған кезеңдерін қамтиды.

«Әл-Фараби және қазіргі заман», «Философия» пәндерінің семинар сабақтарын инновациялық педагогика және технология тұрғысынан зерттеу мен жетілдіру процесі шартты болып табылатын

үш кезеңге кезеңге бөлініп, жүзеге асырылды. Зерттей оқыту сабақтары әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Философия және саясаттану факультетінің «Психология», «Педагогика және психология», «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану», «Исламтану», «Саясаттану» мамандықтарының 2 және 4 курс, Шығыстану факультетінің «Шет тілдері филологиясы», «Шығыстану», «Аймақтану», «Аударма ісі» мамандықтарының 2 курс, Экономика және бизнес жоғары мектебінің «Логистика», «Менеджмент», «Экономика» мамандықтарының 2 курс студенттері тартылды.

Семинар сабақтарын жүргізу студенттерге әл-Фарабидің өмірбаяны мен шығармашылығын («әл-Фараби және қазіргі заман» сабағында), философиялық теориялар мен түсініктерді («Философия» сабағында) меңгерту, сонымен қатар игерген білімдерін практика жүзінде қолдана алу мәселесіне арналады. Сабақ білім беру бағдарламасының силлабусында көрсетілген талаптарға сай орындалды.

Зерттей оқыту сабақтарын ұйымдастырудың алғашқы кезеңінде әл-Фарабидің өмірі мен шығармашылығы жайлы студенттердің дайындалған материалдары бойынша сұхбат жүргізу және сұхбаттың нәтижесі бойынша қорытынды жасау мен бағалау мақсаты қойылды. Бағалау талабына студенттің сұхбатқа қатысу белсенділігі, келтірген фактілері мен дәлелдері, оқытушы тарапынан қойылған сауалдарға жауаптың нақтылығы, сондай-ақ тақырыпқа қатысты сұрақ қойып, болжам, өзіндік пікір айта білуі сияқты параметр, көрсеткіштері белгіленді. Сабақты ұйымдастыру барысында студенттердің мотивациялық ұстамынын ояту мақсатында сабақтың ең маңызды да қызықты болып келетін сауалдары таңдалды. Мысалы, алғашқы сабағымызда «әл-Фараби кім? Ол не себепті адамзаттың екінші ұстазы атанды?» деген, бір жағынан оңай, екінші жағынан күрделі, ізденісті талап ететін сауалдан бастадық. Студенттердің көпшілі бұл сауалға: өйткені, ол Аристотельдің шәкірті, Аристотельдің философиясын ешкім түсінбеген, тек әл-Фараби ғана түсіндіріп берген, сондықтан ол екінші ұстаз деп аталады» деген жауаптарды естідік. Мұндай ойды аудиториядағы студенттердің барлығы ұстанды деуімізге болады. Студенттердің бір жағынан жеңіл, екінші жағынан салмақты болып келетін сауалға берілген жауабын естігеннен кейін, Сократтың диалогтық әдісін пайдалана отырып, келесі сауалды жолдадық: «Дұрыс делік. Философияда, кез келген мәселенің ақ қарасын ажыратуда айтылған ойдың, пікірдің логикалық шыңына дейін алып барған жөн. Келісеміз бе?» Студенттер келіседі. «Алдымен Фарабиді не себептен екінші ұстаз деп атағанын білу үшін, «не себептен Аристотельді алғашқы ұстаз дейміз?» деген сауалға жауап іздеп көрсек». «Аристотель мықты ғұлама» деген жауапқа «Аристотельден басқа ғұламалар болмады ма? Аристотельдің ұстазы Платон, ал Платонның ұстазы Сократ. Не себептен Платонды немесе Сократты алғашқы ұстаз демей, Аристотельді айтамыз? Осы жерде біз танып білмеген мәселе бар. Ол не мәселе?» қарсы сауал тасталады. Студенттер ойланады. Өздерінің болжам пікірлерін айтады. «Мынадай сұраққа бұрын-соңды ойланбаған едік, қызығып кеттік, дұрыс жауабын табуға көмектесесіз бе? деген өтініш сауалдар да кездеседі. «Әлбетте, қойылған мәселеге дұрыс және толыққанды жауап табу – біздің сабағымыздың негізгі мақсаты. Сондықтан міндетті түрде дұрыс жауапты айтатын боламыз. Бірақ, оған дейін өзіміз жауап табуға тырысайық». Студенттер тағы да дұрыс жауапты табу үшін тақырыптың терең мазмұнына қайта сүңгиді. Әркім өзінің шамасына қарай, біреу алыс, біреу жақын, дұрыс жауапқа қатысты ойларын білдіреді. Жауапқа жақын жауаптарды талдай отырып, білім үйренушілер дұрыс нәтижеге қарай жетеленеді.

Семинар сабағының уақыты елу минут. Елу минутта жиырмадан астам студенттен жауап алып, бағалау процесі күрделі де, жауапкершілігі мол іс болып табылады. Бұл жерде педагогикалық шеберлік, педагогикалық шығармашылық тәжірибелері көмекке келеді. Зерттей оқытуымыздың алғашқы кезеңінде біз жиырмадан асатын студенттерді үш, төрт топқа бөліп, сауалдарды топтарға шашыратып, бірде реттік нөмірімен, бірде жасырын түрде жазылған сауалдарды үлестіру тәсілдерімен семинар ұйымдастырылды. Алайда, өткен сабақтарды талдау барысында біз топтық әдіспен сабақ айту процесінің тиімділігі төмен деген тұжырымға келдік. Оның бірнеше себептері бар екен. Біріншіден, сабақ тақырыбы бойынша қойылған сауалдарға жауап айту аудиториядағы емес, топтың ішіндегі студенттердің сабақты толыққанды игеруіне тосқауыл болып табылады. Топтық жауап әдісінде студент өзіне тиісті емес сауалға ізденуді қажет деп таппайды, ал өзге топтың сауалдарына, тіпті, енжар, үстірт қарайды. Студент, тақырыпты толық емес, фрагменттік, кесінді түрде игеруге, сол арқылы балл алуға күш салады. Екіншіден, тақырыпты фрагменттік түрде меңгерген студент өзге студенттердің қаншалықты дұрыс жауап айтып жатқанын бақылай алмайды. Бақылау болғанның өзінде де, терең болмайды. Үшіншіден, толық игерілмеген тақырыптан қорытынды түю, оны есте сақтау қиынға соғады. Осындай себептерге орай, сабақ игерудің тиімділігін одан әрі арттыру мақсатында зерттей оқытудың екінші кезеңіне көштік. Ол сабақ оқудың екінші аптасына сәйкес келді.

Семинар сабақтарында студенттер қойылған сауалдарға ғана жауап айтумен шектелмей, өзіндік ой, пікір түйе, ғылыми терминмен айтқанда анализдік процестен кейін синтездік білімге қол жеткізуі, соған қарай ұмтылуы тиіс.

Студент жастар бүгінгі заманның ағымына сай сабаққа дайындалу барысында Интернет желісін кеңінен және молынан пайдаланады. Бір жағынан бұл жақсы үрдіс. Олай дейтініміз, қазіргі жастардың заманауи ақпараттық технологиялардан хабардар болуы және оларды өздерінің тәжірибесінде қолдана білуі құптарлық жайт. Сөйте тұра, Интернет желісінде дұрыс ақпаратпен қоса бұрыс немесе керексіз мағлұматтардың молынан кездесуі маман болып қалыптаспаған жас азаматтардың дүниетанымына кері әсер тигізеді. Алайда, сабақ барысында Интернет желісінен алынған мағлұматтардың басым көпшілігін теріске шығару білім алушылардың мотивациялық ұстанымына, өз өзіне деген сенімділігіне нұсқан келтіруі мүмкін. Осы жәйтті ескере отырып, сабақ барысында студенттерге Интернет желісінде мұқият болуды үйрету қажеттігі туындайды. Бұл істе бізге көмекке философияның сыни ойлау категориясы келеді. Жаңа сабақты, жаңа тақырыпты игеру барысында әрбір алынған мағлұматты сын таразысына салу «әл-Фараби және қазіргі заман», «Философия» пәндерін оқудағы негізгі ұстанымдардың бірі екендігі түсіндіріліп, дәлелденеді. Сындарды, сыни ойлау дегеніміз – кез-келген құбылыстың, процестің тек кемшілік жақтарын ғана қарастыру емес, сонымен қатар оны жасырын жатқан жақсы тұстарын да қарастыру болып табылады. Сыни ойлау барысында кішігірім көлемдегі зерттеу жұмысы жүзеге асады. Мәселеге жан-жақты қарау оны шешудің мүмкін болатын жолдарына барлау жасау, соның нәтижесінде тиімді, рационалды шешімге тоқталу – сыну ойлаудың негізгі қағидасы. Сонымен қатар, сыни ойлау өзгелердің пікірімен емес, ең алдымен әрбір адамның, біздің жағдайымызда әрбір студенттің өзіндік ойлау, ойлаудың жоғары сатыдағы әрекетімен жүзеге асатын процесс болып табылады. Сыни ойлау, осы себептен де, жаңа сабақты немесе тақырыпты игеру, тың табиғатты ашудағы басты механизм, басты қозғаушы күш екендігі көрсетіледі.

«әл-Фарабидің не себептен адамзаттың екінші ұстазы атанды?» деген сауал студенттердің көпшілігі Фарабидің Аристотель еңбектерін ислам әлеміне алып келгендігімен байланыстырады.

Жауап, әрине дұрыс, бірақ толыққанды емес. Олай дейтініміз, әл-Фарабиге дейін Аристотельді мұсылмандардың шығыс әлеміне алып келген, зерттеу жұмыстарын бастаған әл-Кинди болатын [Касымжанов А., 2019, 55 б.]. Әл-Фарабидің өзін Аристотельдің философиясына үйреткен оның ұстазы Абу-Бишр Матта бен Йунус болатын [Касымжанов А., 2019, 20 б.]. «Осындай фактілер бола тұра, не себептен әл-Фарабиді адамзаттың екінші ұстазы деп атаймыз? Неге әл-Кинниді, неге Абу-Бишр-Маттаны емес?»

Осындай тәртіптегі сұрақтар әл-Фарабидің шығармашылығына байланысты стереотиптік, яғни бұрын-соңды естіп білген, Интернет желілерінде қалыптасқан пікірлерден өзгеше, жаңаша, өзіндік ой қалыптастыруға жетелейді. Ең бастысы, сабақта қойылған сауалдардың жауабына бірге бару, тапқан мағлұматтарды бірге талдау мен қорытындылау нәтижесінде жаңа, синтезделген ой қорыту «Әл-Фараби» сабағын шығармашылық тұрғыда ұйымдастырудың жолы болып табылады. Педагогикадағы инновациялық технологиялар да осындай мақсатты қарастырады.

Талдауға ұсынылатын тақырып сауалдарының қарапайым да, өмір шындығымен үндестікте болуы студенттердің сабаққа деген қызығушылығын арттыратын фактор болып табылады. Осы себептен теориялық сауалдарды дайындау кезінде олардың өмірмен байланыстылығына назар аудару талабы қойылады. Мұндай жәйттер сабағымызда былайша көрініс тапты: «Студенттер, сіздер ортағасырлық мұсылмандық дүниетанымға Аристотельді жақсы түсіндірген әл-Фараби деп айттыңыздар. Дұрыс делік. Енді мынадай сұрақ: Қалай ойлайсыздар, Аристотельді әл-Фарабиге үйреткен адамды Аристотельді терең білмейді дей аламыз ба?.. Тереңірек ойлап қарасақ, мәселе бұл жерде Аристотельдің философиясын терең не таяз меңгеруде болмаса керек. Одан басқа да жағдайлар болуы мүмкін. «Қандай жағдай?» Жаңа, басқаша жағдайлар туралы интернет желістерінде ақпарат берілмеген. Кейбір студенттер осы ахуалды алға тартты да. Алайда, ол алға қойылған мәселенің шешімі емес. Сондықтан мәселенің шешімін іздеуге байланысты ой жұмысын жүргізу, тереңнен іздену қажет.

Аристотель көптеген ғылым бағыттары бойынша еңбектер жазды. Аристотельдің ұстазы Платон – негізінен идея саласына көбірек зейін қойса, Сократ тек адам болмысының ізгілік қағидаларынан әріге бармады [Спиркин А.Г., Философия. 1999, 59 бб]. Философия тарихын зерттеушілер Аристотельдің өзіне дейінгі философияны жүйелеп, бүкіл ғылымдардың негізін қалағандығын айтады [Спиркин А.Г. Философия. 1999, 53 -59 бб]. Яғни, Аристотель қазіргі заманғы ғылымдардың негізін салушы тұлға, ол

бүкіл ғылым мен білімдерді жүйелеп, олардың әрі қарайғы дамуына жол ашты. Аристотельдің алғаш ұстаз атануының себебі де осы жерде. Ал әл-Фараби ше? әл-Фарабидің екінші ұстаз атануы қандай жағдаймен байланысты? Әл-Фарабидің екінші ұстаз атануының басты себебі – оның Аристотельдің еңбектерін меңгеріп қана қоймай, сол меңгерудің нәтижесінде жаңа синтездік білімге қол жеткізуінде еді. Басқаша айтар болсақ, әл-Фараби Аристотель еңбектерін анализдеу нәтижесінде, оны жаңа синтезді таба білді, оларды деңгейге көтере білді. Отырарлық ойшылдың жасаған «Ғылымдар энциклопедиясы» немесе «Ғылымдар классификациясы» деп аталатын еңбегі тек орта ғасырлық ислам кеңістігіндегі ғана жетістік емес, сонымен қатар дүние жүзіндегі теңдесі жоқ таңғажайып туынды болып табылды. Әл-Фараби бұл еңбегінде бүкіл-ғылымның өзара байланыста, өзара тұтастықта болатынын паш етті. Барлық ғылым мен білімнің басында тіл тұрады. Тілсіз білім болмайды, кез-келген ғылым тіл арқылы игеріледі, тіл арқылы өзгелерге беріледі. Тіл білімінің терең де, ауқымды болуы оның ғылым мен білімді қойнауына молынан сыйғызуына, бір жағынан, екінші жағынан, ғылымның өзін дамытуға ықпал ететін фактор ретінде қарастырылады. Өз кезегінде, тілдің терең де ауқымды болуы оның логикамен байланыстылығына барып саяды. Дұрыс, қисынды логикалық құрылымға іргесі қаланған тілдің жеке адамға да, бүкіл қоғамға да берері көп. Логика – дұрыс ойлаудың қағидалары, ережелері. Өз кезегінде, логиканың мықты болуы оның математиканың байланысымен негізделеді. Ал, математика ғылымы, әл-Фарабидің жасаған жіктеу жүйесінде арифметика, геометрия, оптика, жұлдыздар туралы ғылым, музыка, статика және айла-әрекет туралы (механика) ғылымдардың жүйесінен тұрады.

Фарабидің жасаған «Ғылымдар классификациясы» жүйесінде логикалық бірізділік, бірін бірі толықтырып тұратын ғылымдардың тізбегін көреміз. Арифметика, есептеу ғылымы, өсе келе геометрияның іргесін құрайды. Геометрия арифметикасыз болмайды. Ал геометрияның дамыған деңгейі оптиканың өзегіне барып саяды. Оптика – алыс қашықтықта орналасқан объектілерді танып білуде қателіктерге жол бермеуге арналған ғылым. Мысалы, төрт бұрыш пішінді зат алыстан қарағанда кішкентай дөңгелек болып көрінуі әбден мүмкін. Осы секілді қателіктерді жібермеуді оптика ғылымы қамтамасыз етеді.

Математикалық ойлау әрекетін жетілдіретін амалдардың бірі ретінде Фарабидің философиясы музыканы қарастырады. Музыка, әуездік, әуендік толқындар желісі математикалық тұрғыдан қарастырғанда математикалық заңдылықтардың формасы мен формуласының сипаттарына келеді. Бұл математика мен музыканың, сана мен сезім табиғаттарының біртұтастығына байлам жасайды.

Статикалық, яғни ауырлық туралы ғылым кез келген заттың, объектінің салмағын, ауырлық күшін анықтауға арналған ғылым түрі. Ол айла-әрекет – механика ғылымымен сыңарлас. Ауыр заттарды көтеру, жылжыту, тасымалдау амалдары адамзат тіршілігінде, нақтырақ айтқанда құрылыс және өзге де салаларға пайдаланылады.

Физика – қоршаған орта мен адамның тәндік табиғатын, ал метафизика – физикалық заттар мен құбылыстардың арғы жағындағы заңдылықтарды, негіздерді қарастырады. Физика мен метафизикадан кейін азаматтық ғылым басталады.

Фарабидің ғылымдар жіктемесі тіл мен логикадан басталып, математика, физиканы қамтып барып метафизикаға шығады. Содан соң, осы білімнің барлығы да адам баласына қызмет етуге келеді.

Зерттей оқытудың екінші және үшінші кезеңдері

Зерттей оқытудың екінші кезеңінде енгізілген әдістің артықшылығы – студенттің білімін бағалау процесі бірінші әдіске, яғни студенттердің топ болып жауап беру үрдісімен салыстырғанда сапалық және объективтілік тұрғыда жоғары болып келуінде еді. Бірінші сатыда бағалау процесі жалпы топтың жауабына қатысты жүргізілетін болса, екінші кезеңде студенттердің білімін бағалау екі сатылы жүйеге ауыстырылды. Оның бірінші сатысында бағалау студенттердің ауызша сабақ айтып, пікір айтуымен бағаланатын болса, екінші сатысында үй тапсырмасында орындап келген эссе жазбасы бағаланады. Бағалау қорытындысы екі сатының қорытындысы бойынша жүзеге асырылады. Зерттей оқытудың екінші кезеңінде студент, бір жағынан, өзінің жазғаны бойынша еркін пікір бөлісуге дағдыланса, екінші жағынан әңгімелесу барысында жазу барысында жіберіп алған қателіктеріне көз жеткізуге мүмкіндік алады. Бұл технологияда әрбір студенттің сабаққа қатысу белсенділігі, жауапкершілігі артады, тақырыпты тереңірек игерудің жағдайы туындайды.

Зерттей оқыту сабақтарына сыни тұрғыда қарау, атқарылған жұмыстар бойынша талдау жүргізу екінші кезеңнің де кемшіліктерін көрсетті. Екінші кезеңнің жұмыстарын талдау барысында студенттердің

өз бетімен материалдарды іздеу барысында дұрыс емес ақпарат көздеріне тап болатыны, сонымен қатар, көп ақпараттың ішінен керекті материалдарды аршып алу қиындықтарымен кездесетіні және алынған материалдарды талдау мен синтездеу барысында кемшіліктерге бой алдыру жәйттері мәлім болды. Зерттей оқытудың үшінші сатысында студенттерге сабаққа дайындалу материалдарын дұрыс іздеу, дұрыс таңдау жасау және олармен сауатты жұмыс жүргізу мәселесі қойылды. Мысалы, материалдарды іріктеу барысында жалған ақпарат беретін сайттарға қайтып кірмеу, ал дұрыс ақпараттардың өзімен сауатты жұмыс істеу нақты жұмыс істеу әрекеттерімен көрсетілді. «әл-Фараби және қазіргі заман» және «Философия» пәндерін зерттей оқытудың соңғы үшінші сатысы инновациялық оқыту технологиясының талаптарына толығырақ жауап береді деген тұжырымға келдік. Зерттеу оқытудың осы кезеңі студенттердің сабаққа қызығушылық мотивациясын, белсенділігін жоғарылатады, оқытушы мен студенттердің арасында әріптестік достық қарым-қатынас, өзара сенімділік орнайтыны белгілі болды. Ең бастысы, сабақты игерудің үшінші кезеңдегі технологиясы студенттердің басқа сабақтарды игеруде де орасан зор көмегін тигізетіндігі айқындалды.

Қорытынды

Әбу-Насыр әл-Фарабидің шығармаларын бүгінгі таңда оқып игеру және оларды өскелең ұрпаққа тәрбиелеуде кеңінен пайдалану қоғам өміріндегі, соның ішінде білім, тәрбие беру процесіндегі тиімділігі жоғары іс-әрекет болып табылады. әл-Фарабидің философиясы адам баласының өмірінде айқын және позитивті мақсат қоюда зор маңызға ие. Ортағасырлық отырарлық ойшылдың ғылыми шығармашылығы адам баласының бақытты тақырыбына қатысты және адам бақытының негізі білім мен ғылымға, таным мен білімнің жоғары қабаттарындағы негіздермен тығыз байланыстылығымен дәлелденеді. Фарабидің бұл ойы Ежелгі грек ойшылдары Аристотельдің, Платон, Сократ секілді философтардың «Зұлымдық білместіктен шығады» деген тұжырымдамаларымен сәйкес.

Адам баласы табиғатынан мейірімді және ізгі. Ол сананың жоғары бөліктерімен байланыстағы процесс. Жоғарғы сана ақиқат танымына қатысты тоқтаусыз жүзеге асатын дүниетанымның нәтижесінде мүмкін болмақ. Ортағасырлық оқымыстының философиясын семинар сабақтарында оқып үйрену студент жастардың санасы мен жадында тұлғалы азамат болып қалыптасуына ықпал ететін жоғары идеялардың сіңуіне мүмкіндік береді. Семинар сабақтарында педагогикалық инновациялық технологияларын кеңінен пайдалану, сабақ ұйымдастырудың жаңа шығармашылық әдістерін іздестіру сабақ игеруші жастардың сабаққа қызығушылығын мотивациясын арттырады. Инновациялық сабақ үйрену технологияларында күрделі ғылыми терминдерді, сөйлемдерді, түсініктерді студенттердің санасына лайықты деңгейінде түсіндіру, қарапайым ойлау операцияларымен сабақтастыру, оларды анализдеу мен синтездеу студенттердің сабаққа қатысу белсенділігін, яғни сапалы білім алу әлеуетін жоғарылатады.

Біздің жүргізген зерттеулеріміз, семинар сабақтарында сабаққа топтық әдіспен дайындалудан гөрі, индивидтік түрде сөзге шығу, пікірталастыру, аргументтер келтіру, конструктивтік диалогқа жаттығу дағдыларының тиімді екендігін көрсетті. Топтық жұмыста, әдетте, сабақты игермеген студенттер тақырыпты меңгерген қатарласының көлеңкесінде қалып қояды, жауапкершілігі жоғары болмайды. Керісінше, жекелеген жауап айту түрінде әрбір студенттің жауапкершілігі артады, тақырыпты толыққанды игеруге деген ұмтылыс пайда болады. Түсініксіз тұстарын бүкпесіз айтуға батылдық алады. Ең бастысы, сабақты түсіне бастаған студенттерге, тақырыпқа қатысты оның өмірдегі орнына байланысты сан алуан сауалдар туындайды. Сабақ барысында уақыт ресурсының ыңғайына және сауалдардың жеңіл немесе күрделілігіне қарай жауаптар қарастырылады: жеңіл сауалдар сабақ барысында талқыланса, күрделі және терең мазмұнды мәселелер алдағы уақыттың ізденіс материалы ретінде қалдырылады.

Әл-Фарабидің ілімі – абстракциялық ойларға құрылған философия емес, ол нақты өмірдің сауалдары мен өмірді жақсартудың мәселелерімен етене байланысты, қызық та маңызды пән. Фарабидің философиясын түсіну баянды өмірдің басты құралдарының бірі деуге болады, ол дегеніміз: өзінді-өзін тәрбиелеу, өзінді-өзін жетілдіру, қоғамдық дамудың іргелі қағидаларын тану, ғылым мен білімнің биік сатыларына көтеріле білу. Бұл мәселелер қай заманда да өзектілігін жоғалтпаған.

Қазақстан Республикасының «Қазақстан-2050» стратегиясы, «Мәңгілік ел», «Рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жеті қыры» секілді бағдарламалары тәуелсіз Қазақстанның әлемнің дамыған елдері мен терезесі тең, керегесі кең болып ғұмыр кешуін мұрат тұтады. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ де Әбу Насыр

әл-Фарабидің шығармашылығын кеңінен зерттеу, насихаттау, оқып үйрену қазіргі қазақ қоғамының биік мұрат мақсаттарына жетудегі маңызды іс-әрекет болып қала бермек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ә. Дербісалин. Қазақ даласының жұлдыздары. Алматы, Рауан, 1995, – 238 б.
2. Гегель Г. В. Ф. Сочинения, Москва, Литература, 1929. Т.1. Ч.1. – 473 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук, Москва, 1974, Т. 1. – 452 с.
4. Аристотель. Сочинения. Москва, «Мысль», Т.1. 1975. 550 с.
5. Аль-Фараби. Философские трактаты. Алмат-Ата. «Наука». 1972, 251 – 430 с.
6. Караев Ж. А., Кобдикова Ж. У. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. Алматы, Зерде, 2014. –312 с.
7. Касымжанов А. Аль-Фараби. Алматы, Қазақ университеті, –202 б.
8. Сонда, 20 б.
9. Спиркин А.Г. Философия. Москва. Гардарики, – 1999. –816 с.
10. Асмус В. Ф. Античная философия. 3-е издание. Москва, Высшая школа, 2005. – 408 с.